

32. Чергова наша втрата // Неділя. — 1937. — 21 лют. (ч. 7). — С. 8.
33. Черговий етап Лугової Організації // Неділя. — 1934. — 29 квіт.
(ч. 16). — С. 9.
34. Яцковський Володимир // Неділя. — 1934. — 11 лют. (ч. 6). — С. 12.
35. <http://users.ox.ac.uk/~prosop/progress-or-perversion.htm>.

Степан Кость

ГОЛОДОМОР У ВІДОБРАЖЕННІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.

Проаналізовано спроби західноукраїнських публіцистів та громадських діячів ознайомити світову спільноту із справжніми масштабами голоду 1932—1933 рр. в Україні. Розглянуто основні напрями висвітлення Голодомору в західноукраїнській пресі. Акцентовано особливості розкриття цієї теми в партійній пресі.

Ключові слова: Голодомор, західноукраїнська громадськість, преса, політичні партії, національна свідомість.

Проанализированы попытки западноукраинских публицистов и общественных деятелей ознакомить мировую общественность с настоящими масштабами голода 1932—1933 гг. в Украине. Рассмотрены основные направления освещения Голодомора в западноукраинской прессе. Акцентированы особенности раскрытия этой темы в партийной прессе.

Ключевые слова: Голодомор, западноукраинская общественность, пресса, политические партии, национальное сознание.

Attempts of the West Ukrainian publicists and public figures to acquaint the world community with real scales of the famine of 1932—1933 yrs in Ukraine have been analyzed. The key vectors of Holodomor coverage in the West Ukrainian press have been studied. The specifics of exposing this issue in the party press has been emphasized.

Key words: Holodomor, Western Ukrainian public, the press, political parties, national consciousness.

Бажання допомогти своїм братам по той бік Збруча — це був поклик крові, хоча становище українського селянства на західноукраїнських землях на той час теж легким не було — ні на Волині, ні в Галичині, ні на Буковині, ні на Закарпатті. Це прагнення зумовлене відчуттям єдинокровності, що формувалося упродовж сотень

років. Ідея соборності невіддільна від української історичної долі, колективної свідомості і навіть ментальності, як й ідея державності. Щоправда, українська соборність — принципово інша, ніж сумнозвісне «собирание земель русских», ніж «единонеделимство», ніж жорстокий і безкомпромісний, аж до крові (чужої), захист «исконно русских земель». Теоретично обґрунтував ідею української соборності М. Грушевський (на зламі XIX і XX ст.). Він створив для неї наукову базу, довів, що українці як народ мають свій власний, самобутній, незалежний від інших розвиток. Проте вперше у політичному житті ця ідея пролунала на західних українських землях — Головна руська рада, перша українська політична партія, створена під час «Весни народів», у своєму маніфесті заявила, що галицькі русини є частиною «великого 15-мільйонного руського (тобто українського. — С. К.) народу».

У другій половині липня — на початку серпня 1983 р. газета «Свобода» (друкований орган УНС) публікувала велике дослідження Мілени Рудницької «Боротьба за правду про Великий Голод». Автор відзначала: «Уже протягом цілого 1932 року ходили у Львові вперті чутки, що на підсоветській Україні — голод. Але ніхто, мабуть, тоді не усвідомлював, наскільки ситуація трагічна й загрозлива. Щойно звістка про самогубство Скрипника стала для всіх доказом, що за Збручем твориться щось несамовите, і власне ся звістка спонукала до активного виступу поцейбічну суспільність в обороні загроженого життя українського народу» [4]. М. Рудницька лише частково мала рацію. М. Скрипник застрілився 7 липня 1933 р., коли в Україні був, мабуть, апогей Голодомору. Західноукраїнська преса почала писати про голод в Україні значно раніше. Зрештою, можна посилатися на кілька досліджень, що стосуються цього питання (І. Вдовичин, М. Житарюк, С. Кость, А. Яценко). Найширше тему голоду висвітлює Я. Папуга (його монографія «Західна Україна і Голодомор 1932—1933 років: морально-політична і матеріальна допомога постраждалим» була надрукована 2008 р.).

Докладніше це питання з'ясовано в монографіях С. Костя («Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини XX століття. Структура. Частина перша», «Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини XX століття. Структура. Частина друга», «Західноукраїнська преса першої половини XX століття у всеукраїн-

ському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування)). Повторимо дуже важливий висновок: структура преси — це сукупність (система) періодичних видань, які функціонують на певних ідейно-концептуальних і методологічних засадах, зумовлена життєдіяльністю держави, нації, суспільства, що відображає цю діяльність, є виразником національних інтересів і сприяє виконанню історичної місії того чи іншого народу, держави.

Ознакою і чинником рівня політичної й національної свідомості суспільства є наявність політичних партій та відповідно їх преси. У Галичині ситуація була така. Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), на думку І. Кедрин (маємо на увазі його статтю «Хаос та платформа консолідації» (Діло. — 1937. — 7 січ.), — єдина політична партія, що взяла на себе відповідальність за національно-політичну дійсність, її друковані органи «Свобода» і «Шлях Нації» (теоретичний орган); «Діло», як правило, підтримувало УНДО, хоча мало серйозні розбіжності з керівництвом партії з приводу політики «нормалізації». Із УНДО солідаризувалася преса концерну «Українська преса» під керівництвом І. Тиктора («Новий Час», «Народна Справа»).

Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) — впливова політична сила — намагалася поєднати національний та соціалістичний моменти і через це, як вважав І. Кедрин, перебувала у трагічній ситуації; її друкований орган — «Громадський Голос».

Українська соціал-демократична партія (УСДП) — це радше партійна фікція, а не партія, була нечисленною і не впливовою.

Українська народна обнова (УНО) як партія демонструвала лояльність до Польської держави, стверджувала засади католицької віри, свої політичні вимоги обмежувала автономією, перебувала під патронатом єпископа Г. Хомишина; друкований орган — газета «Нова Зоря». УНО була досить впливовою силою.

Український католицький союз (УКС) теж дотримувався засад католицької віри, в політичному плані це була сила поміркована і не дуже активна; УКС перебував під патронатом митрополита Андрія Шептицького; друкований орган — газета «Мета».

Фронт національної єдності (ФНЄ) зайняв свою нішу між легальним УНДО, що покладалося на парламентські та політичні засоби боротьби, і ОУН, яка єдиним ефективним методом змагаль-

ності за державність вважала революційну збройну боротьбу; друковані органи — «Перемога», «Батьківщина», «Українські Вісті»; Д. Донцов і публіцисти ОУН називали членів цієї партії «теж націоналістами».

Організація українських націоналістів (ОУН) — нелегальна політична сила, численна і впливова; її друковані органи — «Український Голос», «Наш Клич», «Наш Фронт», «Голос», «Голос Нації»; за кордоном виходили журнали «Розбудова Нації» і «Сурма».

Москвофільська, радянофільська, комуністична преса — це видання не українські за духом і за змістом (про них окрема мова); І. Кедрин у згаданій статті висловився слушно: «Комуністи, свідомі, приналежні до КПЗУ чи КПП, і несвідомі, так звані комунарі — найбільше прокляття нинішнього українського життя за границями УССР».

Якою ж поставала ситуація на теренах радянської України у відображенні цієї преси?

Уже зима 1932/1933 рр. була складною. Найбільш далекоглядні й рішучі українські селяни тікали з України. Найзручнішою для цього була частина кордону з Румунією, але, щоб дібратися до нього, потрібно було подолати Дністер. Про ці втечі повідомляв кореспондент французької газети «La journal», а вже потім інформацію серед української громадськості ширила галицька преса. Про це йшлося 24 березня 1933 р. у публікаціях «Діла» («Драма над Дністром») і «Нової Зорі» («На Дністрі розстріляли поверх тисячі людей»). Того ж дня про втечу українців із радянської України через Дністер повідомляв «Громадський Голос».

Радянський уряд відразу зреагував на можливість втечі українських селян, адже з'являлися небажані свідки голоду. Було посилено охорону західного кордону — з Польщею і Румунією, окрім того, Кремль планував депортацію населення (українського й молдавського) вздовж західного кордону і переселення в ці райони «надійних елементів».

Навесні 1932 р. львівські газети також писали про це. Однак проблематику голоду «Діло» почало висвітлювати ще раніше, бо вже у січні 1932 р. газета вмістила огляд «Більшовицький терор в Україні в освітленні англійської преси». Зрештою, і раніше на сторінках «Діла», з кінця 20-х рр., особливо у зв'язку з процесом над

Спілкою визволення України, публікації про життя в радянській Україні з'являлися регулярно. Інтенсивнішою поява цих матеріалів стала все ж таки після холоднокривного вбивства радянськими прикордонниками українських селян при спробі перейти Дністер. Не маючи змоги бути очевидцями, українські журналісти, які працювали у виданнях, що підтримували УНДО («Діло», «Свобода», «Новий Час», «Народна Справа»), преса УГКЦ («Мета», «Нова Зоря» тощо), із тривогою починають писати про ситуацію в радянській Україні. Вони ще не здогадуються про справжні масштаби трагедії. Якщо зважити на те, що «Діло» — це щоденна газета, то кількість публікацій на тему голоду не така вже й велика, але важливо інше — значною була суспільна вага цих матеріалів, бо йшлося про фізичну загрозу для українського народу.

Про джерела інформації, які використовувала західноукраїнська преса. Це розповіді очевидців, тобто тих українських селян, яким вдалося втекти через Збруч чи Дністер й отримати статус політичних емігрантів або біженців (були випадки, коли, наприклад, румунський уряд депортував українських утікачів); це ті українці, що різними шляхами потрапляли на Захід. Це світова преса, що теж писала про голод (провідні періодичні видання Європи і США мали своїх власних кореспондентів у Москві). Із авторських публікацій найцікавіші статті М. Данька, К. Мацієвича. Одна з найбільш серйозних публікацій у «Ділі» — стаття «Українська самостійність та московський імперіалізм» (1932. — 10 серп.), в якій автор стверджує: «Те, що відбувається тепер на Україні, є систематичним, очевидним нищенням українського народу. Коли торік і позаторік органи московського уряду гнали українське селянство до колективів, то воно мало все ж надію, що уряд перебере на себе принаймні обов'язок виживлювати тогочасних кріпаків.

Але ця надія українського селянства дуже скоро розвіялася. Засоби, якими більшовики видушували вже з осені минулого року збіжжя з колгоспів, показали недвозначно, що московські пани не лише не дбають про своїх українських невільників, а навпаки: намагаються в першу чергу зламати голодом їх відпорність. Похід більшовиків проти «класового ворога» в колективізованім господарстві в Україні проведено так ґрунтовно, що більша частина України терпіла весною та літом цього року страшний голод, який остаточно

здеорганізував сільське господарство збіжжевої ліферантки (постачальниці. — С. К.) Радянського Союзу». Не варто заглиблюватися у структуру та рівень аргументації, в те, наскільки докладно автор статті зрозумів причини і системність заходів більшовицького уряду, однак відзначимо найважливіше: він акцентував повну несумісність української самостійності і московського імперіалізму.

Подібні аналітичні публікації траплялися не часто, що й зрозуміло, — журналістам йшлося не стільки про наукове дослідження, скільки про те, щоб інформувати і свою, і зарубіжну громадськість про жахливі події, які більшовики намагалися приховати. Тому напевно чи можна погодитися із І. Вдовичиним, який стверджував, що українська преса Галичини «не тільки сповіщала світ про голодомор, аргументовано аналізувала його причини і наслідки. Було обґрунтовано доведено: голод — свідомий геноцид українського народу, здійснюваний Москвою» [1, с. 110], бо лише тепер можна сказати, що доведено і справжні причини Голодомору, і його штучність, і мету, та й не могла преса на початку 30-х рр. доводити, що голод — це геноцид українського народу, оскільки й термін «геноцид» з'явився 1944 р. (про це й сам автор пише). Однак для цього потрібні були зусилля сотень і тисяч дослідників і публіцистів протягом кількох десятиріч, збір і вивчення величезного масиву різноманітних джерел. Не лише 1932 р., а навіть взимку 1932/1933 рр., навесні—влітку 1933 р., коли вже справді шаленів голод і жертви його сягали кількох мільйонів, — навіть тоді журналісти Галичини не знали про жахливі масштаби народної трагедії.

На нашу думку, упродовж першого півріччя 1933 р. у «Ділі» з'являлося значно менше публікацій про голод, ніж у попередньому році. М. Марунчак у своїй монографії «Нація в боротьбі за своє існування: 1932 і 1933 в Україні і діаспорі» зазначає: «Хоча голодова облога України прибирала вже на силах вже в перших місяцях 1933 р., то про це мало писалось у світовій пресі. Здавалось багатьом, що після збору збіжжя осінню 1932 р. проблема голоду на Україні буде розв'язана. Першу більшу вістку про трагічний стан подав кореспондент «Манчестер Гардіян» Мальком Магерідж, який без дозволу уряду переїхав Україну і Кубань і там стрінув жалюгідний стан. Скрізь стрічав людей опухлих від голоду. В малих містечках і селах народ був стероризований і не радо інформував кореспондента про

ситуацію. Все збіжжя було забрано урядом. Хліба не було ніде. Був це лише початок 1933 р.» [3, с. 26].

Галицьких українців не потрібно було переконувати в тому, однак і вони (найбільш проникливі) не могли зрозуміти відразу, що суть проблеми — не в неврожаї, стихійному лихові, не в нестачі продуктів харчування. І світ, цивілізована Європа теж не могли (і не хотіли) повірити, що вимирають мільйони, адже зерно, хліб є, оскільки його вивозять за кордон.

Наступний період висвітлення Голодомору почався у «Ділі» (а також у «Свободі» та «Новому Часі») після засідання Центрального комітету УНДО (червень 1933 р.), на якому було ухвалено резолюції стосовно становища в радянській Україні. У цих постановах зазначалося: більшовицька влада вдалася до нелюдських засобів, щоби зламати спротив українського народу; вона штучно затирає національний характер українського письменства та науки, терором змушуючи їх служити комуністичному московському інтернаціоналізмові; більшовицький тиск щораз наполегливіше гнобить український народ — ув'язнюють, висилають українців, фізично знищують національно свідомих селян, робітників, інтелігентів, в економічному плані більшовики здійснюють в Україні імперську колоніальну політику.

Зауважмо, що опублікуванню резолюції ЦК УНДО передувала стаття С. Барана «З нашої трагедії за Збручем» (21 трав.). Майже відразу у газеті з'явилася публікація М. Данька «Диктатура голоду» (29 черв.).

Самогубство М. Скрипника (чи не єдиний на той час авторитетний представник українського націонал-комунізму, послідовний і наполегливий прихильник «українізації»), що сталося 7 липня 1933 р., теж зумовило зацікавлення світової громадськості подіями в Україні. Наприкінці липня «Діло» друкує статтю Е. Амменде «Голод на Україні». Газета регулярно вміщує огляди міжнародної преси («Англійська преса про голод», «Відчуття голоду на радянській Україні в європейській пресі», «Відчуття голоду на радянській Україні в німецькій та бельгійській пресі»). Видання дуже часто і в різноманітних формах використовувало публікації європейської преси. З одного боку, це було менш-більш надійне джерело інформації, з іншого — слугувало аргументом в обґрунтуванні важливості й актуальності проблеми.

У висвітленні Голодомору було кілька важливих напрямів: розповіді про Голодомор в Україні (завдяки спогадам і свідченням очевидців), показ реакції світу на Голодомор (і відповідно намагання вплинути на міжнародну громадську думку), розкриття діяльності Українського громадського комітету рятунку України, висвітлення процесу над М. Лемиком, який убив високопоставленого чиновника радянського консульства у Львові (22 жовтня 1933 р.), трактування питання голоду в Україні на форумі Ліги Націй.

До проблеми голоду в радянській Україні преса УНДО зверталася і в наступні роки, зокрема, це публікації у «Ділі» 1934 р.: «Повна безнадійність будучого» (29 берез.), «Чи ССРСР справді загрожує голод», «Японці про голод на Україні» (9 черв.).

Якщо узагальнити основні думки, висловлені пресою УНДО, то можна виокремити такі: більшовицька Росія — ворог української державності; Україна — це традиційна житниця, тому вона не може голодувати, голод організовано, він штучний, його мета — зламати спротив українського селянства; дещо несподіваним було визнання причин Голодомору — їх, на думку «Діла», не можна зводити до політичної та економічної системи більшовизму, адже частину вини українському народу треба взяти і на себе, бо «не прагнув весь нарід до власної державності, не хотів нести для неї жертви, такої невеликої в порівнянні з числом жертв московсько-більшовицького панування на Україні. Ті думки такі ясні, такі елементарні повинні глибоко запасти у свідомість української маси, щоб колись не повторилася стара історія» (Діло. — 1933. — Ч. 259). Ще одну принципову думку висловила «Свобода»: «До повної господарської руїни і до самоз'їдання довів мільйонові маси — соціалізм, переведений з книжок у життя. Соціалісти-комуністи виконали соціалістичну теорію економіки й державності до останньої найвищої точки: відібрали в громадян все майно і продукти праці, знищили усі приватні верстати, сколективізували селянські господарства. Зробили громадянина соціалістичним коліщатком у машині і кріпаком на ріллі. І від цього переведення в життя соціалізму маємо весь цей жах, все це пекло на землі» (1933. — Ч. 33).

Особливо складною була позиція тих політичних партій, які сповідували соціалістичні ідеї та ідеали. Йдеться про Українську соціалістично-радикальну партію і Українську соціал-демократичну

партію (це ті соціалістичні партії, що функціонували в Галичині, оскільки в Європі українська еміграція теж мала кілька соціалістичних партій).

Не випадково після Голодомору в «Громадському Голосі» з'являються статті, в яких публіцисти і лідери УСРП намагаються пояснити читачам, що таке соціалізм, в чому його переваги тощо. Серед найпомітніших публікацій — стаття М. Стахова «До джерел нашої сили. Замітки до основних думок програми УСРП» (1936. — 11 квіт.). М. Стахів коротко і популярно викладає історію соціалістичного руху в Європі, зокрема, наголошує на тому, що УСРП (як і весь попередній український соціалістичний рух, починаючи від М. Драгоманова) стоїть на позиціях ідеалістичного соціалізму, а не історичного матеріалізму. М. Стахів роз'яснює основні ідеї, на яких базується соціалістичний рух: 1) між людьми має панувати моральна справедливість, а в цій ідеї моральної справедливості закладено й ідеї природних прав кожної людини: право на життя, право на свободу, право на результати своєї праці, право на моральний і культурний розвиток; 2) соціалістичний рух ґрунтується на боротьбі за рівне право для всіх; 3) його мірою є загальне добро всіх членів нації. М. Стахів підкреслює, що УСРП бореться за визволення трудівників із пут і націоналізму, і державно-капіталістичної більшовицької диктатури, і фашистської диктатури. Зрозуміло, що цю статтю потрібно розглядати у контексті Голодомору, бо автор відкрив очі багатьом прихильникам як соціалістичних ідеалів, так і радянофілам. Однак М. Стахів не зумів показати не просто принципову різницю між європейським соціалізмом і практикою російського більшовизму, а аморальну, нелюдську суть останнього.

Зрозуміло, що преса УСРП писала про жахи Голодомору, посилаючись на ті джерела, які були доступними тоді для української преси на західних землях. Щоправда, частотність появи цих публікацій менша, ніж у «Ділі», — «Громадський Голос» (як і «Свобода» УНДО) був тижневиком, а газета «Вперед» (орган УСДП) взагалі дуже рідко виходила впродовж 1932—1933 рр. (видано декілька чисел).

Протягом 1932—1933 рр. виходили такі органи ОУН: теоретичний орган — журнал «Розбудова Нації», орган УВО — журнал «Сурма», газета «Український Голос» (наприкінці 1932 р. перестала

виходити, оскільки на лаві підсудних опинився весь редакційний колектив), «Наш Клич» (1933), «Наш Фронт» (1933), «Студентський Шлях» — друкований орган СУСОП (українського студентства), згодом — ЦЕСУС (фактично — орган націоналістичної думки).

Трагічну ситуацію в Україні ОУН розглядала на Берлінській конференції 1933 р. На цьому зібранні делегати засудили антиукраїнську політику Кремля, що спричинила голод. ПУН приєднався до антирадянських акцій протесту, ініційованих українською громадськістю в Європі й на Американському континенті, він також через свої структури і канали всіляко сприяв поширенню інформації про Голодомор, щоби здобути підтримку і прихильність світової спільноти. У зв'язку з цим ПУН вважав за можливе співпрацювати навіть з тими українськими політичними силами, які критикували українських націоналістів. Проте позиція ОУН у краю була дещо іншою. Преса ОУН, що виходила у Галичині («Наш Клич», «Наш Фронт», «Студентський Шлях»; «Розбудову Нації» та «Сурму» видавали за кордоном і нелегально ввозили), вважала заходи легальних галицьких і волинських партій недостатніми, не досить ефективними, оскільки їхня діяльність не привела до розв'язання проблеми порятунку жертв голоду. Я. Папуга пише: «Крайова езекутива взялася до традиційних кардинальних заходів. Найбільшого внутрішнього і міжнародного розголосу отримав здійснений організацією замах у радянському посольстві у Львові» [2]. Це не цілком повне і коректне тлумачення появи терористичного акту серед акцій протесту проти Голодомору. Молоде керівництво ОУН в краю (зокрема С. Бандера) теж не сподівалося, що успішний терористичний акт (чи два й більше) спричиниться до розв'язання проблеми голоду в підрадянській Україні. Однак для молодих українських націоналістів і висвітлення Голодомору в пресі, й інші легальні акції та заходи (навіть масові, навіть ефективні — а так і було) все ж залишалися лише словом. Ідеологія чинного націоналізму вимагала дії, жертвовності, чину. Культ Чину володів умами і серцями молодих українських націоналістів міжвоєнної доби. (Детальніше про це — у монографії С. Костя «Західноукраїнська преса першої половини ХХ століття у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування)».) Голодомор в Україні давав можливість продемонструвати молодим українським націоналістам і свою не-

нависть до російського більшовизму як найнебезпечнішого ворога України, і свою любов до неї, а головне — довести це не пишмовною патріотичною риторикою, а чином. Окрім того, терористичний акт мав не лише привернути увагу світової громадськості — він був наслідком утілення концепції перманентної революції, яку сповідувало тоді керівництво ОУН, а також одним із її епізодів. Ось чому 22 жовтня 1933 р. студент Львівського університету М. Лемик застрелив у радянському консульстві у Львові високопоставленого чиновника.

У пропагандистській ефективності цього теракту можна не сумніватися — і не лише тому, що він викликав зливу публікацій в українській та зарубіжній пресі. Ще на початку 20-х рр. засновники й ідеологи УВО індивідуальний терор розглядали і як засіб боротьби, і як засіб агітації. Він цілком вписується у «соціологічну пропаганду», існування якої через кілька десятиріч обґрунтував Ж. Еллюль у праці «Соціологічна пропаганда». До речі, самогубства М. Скрипника в Києві та М. Стронського (колишнього вояка УГА, співробітника радянського консульства) у Львові теж мали значний пропагандистський ефект.

Ще одна гілка західноукраїнської преси — це преса Української селянської партії (УСП), йдеться, щоправда, лише про одне видання — тижневик «Нове Село». Партію було створено на початку 1933 р., серйозної ролі в політичному житті вона не відіграла, однак до висвітлення теми голоду в Україні приєдналася. До її керівництва входили і радянофіли, як з'ясувалося на засіданні Великої селянської ради в жовтні 1933 р. На знак протесту проти антирадянської спрямованості УСП радянофіли вийшли з партії і приєдналися до прорадянського Українського селянського об'єднання (УСО). Одна із вагомих публікацій «Нового Села» — «Рятуймо наших братів за Збручем перед голодовою імперією» (липень 1933 р.), в якій автор не лише описав трагічну ситуацію підрадянських українців, а й висловив думку про необхідність привернути увагу до цього світової громадськості. Він наголошував: «Розкриймо перед цілим культурним світом нахабства та звірськість Москви і кличмо усіх на поміч проти них». Згодом «Нове Село» продовжувало тему голоду; газета засуджувала і дуже різко критикувала радянофілів, а найбільше

комуністів, негативно оцінювала відсутність єдності в середовищі українських партій щодо організації акцій протесту.

1933 р., зі створенням ще однієї політичної партії — Фронту національної єдності (ФНЄ), почав виходити її друкований орган — двотижнева «Перемога». Лідер ФНЄ Д. Паліїв і раніше публікував матеріали про голод, зокрема в газеті «Новий Час».

Потрібно сказати ще про один пресодрук — газету «За Україну», що вийшла 1 жовтня 1933 р. як позапартійне видання, на її сторінках виступали діячі, що належали до різних політичних партій. Хоча світ побачило лише декілька чисел, у кожному з них містилися публікації про Голодомор. Так, у 3-му числі надруковано велику статтю А. Жука «Рятункова акція для Великої України».

Підсумовуючи, зазначимо таке. На захід від Збруча надто пізно дізналися про справжні масштаби голоду в Україні. Незважаючи на всі зусилля, західноукраїнській громадськості не вдалося допомогти конаючій від Голодомору Україні; зрештою, більшовицька влада всіляко перешкоджала спробам допомогти, мотивуючи це тим, що голоду нема, що це антирадянські вигадки. Намагання західноукраїнської спільноти знайти підтримку в Лізі Націй бажаного результату не дали — західні держави, маючи докладну й об'єктивну інформацію про голод, з корисливих міркувань і з огляду на політичну доцільність не зробили нічого, щоби врятувати мільйони українців від голодної смерті. Заслугою українства, українських діячів і публіцистів Галичини є те, що вони почали важку і нерівну боротьбу за правду про Великий Голод. Не їхня вина, що ця боротьба триває і досі.

1. *Вдовичин І.* Преса Галичини про голодомор в Україні в 1932—1933 рр. / І. Вдовичин // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 1994. — Вип. 1. — С. 99—116.
2. *Історія українського селянства : нариси : у 2 т.* — К. : Наукова думка, 2006. — Т. 2. — 653 с.
3. *Марунчак М.* Нація в боротьбі за своє існування: 1932 і 1933 в Україні і діаспорі / М. Марунчак. — Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1985. — 140 с.
4. *Рудницька М.* Боротьба за правду про Великий Голод / М. Рудницька // Мілена Рудницька. Статті, виступи, інтерв'ю. — Львів, 1998. — С. 380—433.